

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ГРОМАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ В ПОЗАНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Ідеї виховання громадянина з античних часів і до сьогодні займають уми і науковців, і державних діячів. Але й зараз її вважають складною. Ця складність на теоретичному і на практичному рівнях визначена тим, що вона тісно пов'язана із суспільно-політичним устроєм певної держави, а також її ідеологічною спрямованістю. Тож, у теоретичному плані вона ускладнена тим, що наукові доробки, які в минулому визначали ідейне підґрунтя цієї проблеми, у зв'язку з демократичними перетвореннями в соціально-політичній, економічній та культурній сферах українського суспільства, об'єктивно застаріли, а нові відповідні дослідження, які останнім часом з'явилися в педагогічній науці, лише в деяких аспектах стосуються проблеми громадянської освіти та громадянського виховання молоді, не розкриваючи всієї сукупності теоретичних засад педагогічного супроводу громадянської соціалізації студентів коледжу в позанавчальній діяльності.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що становлення громадянина в процесі громадянської соціалізації розгортається в певному культурно-освітньому просторовому вимірі й здійснюється цілісно на засадах єдності: *системного підходу* як цілісної сукупності структурних і функціональних елементів, що існує й розвивається за певними законами (В. Афанасьєв, В. Загвязинський); *компетентнісного підходу* як основи для набуття особистістю ключових компетенцій, необхідних для функціонування в сучасному соціумі (І. Зимня, О. Пометун, О. Овчарук); *аксіологічного підходу* як підґрунтя для вироблення ціннісного ставлення особистості до навколишнього світу (А. Здравомислов, Є. Подольська); *суб'єктного підходу* як визначального у формуванні суб'єктності особистості – свідомого носія суб'єктивної реальності та центру перебудови буття (К. Абульханова-Славська, О. Волкова); *культурологічного підходу* як орієнтира у виборі цінностей національної культури в поєднанні зі світовим культурним надбанням (В. Гатальський, Н. Гонторовська); *особистісно-діяльнісного підходу* як вирішального в засвоєнні досвіду громадянської діяльності (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський).

Отже, окреслення концептуальних підходів вимагає від дослідника вивчення їхніх основних характеристик як методологічного підґрунтя педагогічного супроводу процесу громадянської соціалізації студентів коледжу в позанавчальній діяльності.

Зауважимо, що термін „підхід” широко використовують у методології й трактують у кількох площинах – теоретичне й логічне підґрунтя для вивчення, аналізу, проектування, моделювання явищ педагогічної дійсності, сукупність певним чином пов'язаних засобів і прийомів упровадження діяльності згідно з певною ідеєю (принципом), як якісна характеристика проваджуваної діяльності. Розуміння ж підходу як „сукупності прийомів, ставлення до досліджуваного об'єкта як діяльності, системи, взаємодії тощо” [1, с. 591] дозволяє виокремити системний, діяльнісний, компетентнісний та інші підходи. Цілком

логічно, що з урахуванням активності суб'єкта в діяльності, яка детермінована його ціннісно-смысловим самовизначенням, можна говорити й про застосування суб'єктного й аксіологічного підходів.

Найбільшої значущості й розвитку системний підхід набуває в теорії і практиці управління й ґрунтується на понятті „система”, яке визначають як цілісну сукупність структурних і функціональних елементів, що існує й розвивається за певними законами. Розглядаючи громадянську соціалізацію як педагогічну систему, ми розуміємо цілісність і єдність усіх компонентів процесу, спрямованих спільною метою, яка визначає його зміст, форми й методи, засоби. Провідні положення системного підходу, аналіз соціально-педагогічної та психологічної літератури дозволяє характеризувати громадянську соціалізацію на системному рівні як складник систем більш високого порядку – освітнього та соціального. Оскільки освітня система динамічно реагує на потреби часу, соціокультурного розвитку, то громадянська соціалізація як широка категорія, що включає багатоаспектні виховні впливи, уособлює цільові, змістовні, соціальні, організаційні та інші аспекти, характеризується цілісністю, інтегративністю, комплексністю й пронизує всі сфери діяльності освітньо-професійного середовища навчального закладу.

Отже, опора на системний підхід щодо процесу громадянської соціалізації студентів коледжу дозволяє окреслити вектори взаємодії навчальної, виховної й професійно зорієнтованої діяльності.

Необхідність урахування компетентнісного підходу для перебігу цього процесу викликана насамперед зміною освітньої парадигми, оскільки в умовах глобалізації світової економіки та поширення інтеграційних процесів зміщуються акценти з принципу адаптивності на принцип компетентності випускників навчальних закладів різних рівнів акредитації [2]. Науковці наголошують на тому, що поняття компетентності не обмежене тільки когнітивними або операційно-технологічними складниками, а включає також мотиваційний, соціальний, поведінковий компоненти. Розвиваючи думку щодо використання в освіті компетентнісного підходу, О. Пометун указує, що його реалізація передбачає переосмислення цільових настанов, що, своєю чергою, зумовлює й необхідність змін у стандартах освіти, які б визначали перелік і зміст компетенцій [3].

Європейськими дослідниками визначено п'ять груп ключових компетентностей, становлення яких викликано новими соціальними умовами. Це насамперед соціальні, пов'язані з готовністю людини брати на себе відповідальність у прийнятті рішень і їх виконанні, функціонуванні й розвитку демократичних інститутів суспільства; полікультурні, що стосуються розуміння важливості функціонування різних культур і звичаїв, релігійних вірувань, поваги до них; інформаційні, які зумовлені посиленням ролі інформації в сучасному світі та нових інформаційних технологій; саморозвитку та самоосвіти, що забезпечують готовність і потребу в постійному навчанні й удосконаленні впродовж усього життя в різних напрямках професійної й суспільно-політичної діяльності.

У контексті нашої статті для нас важливо окреслити компетентності, пов'язані з громадянською соціалізацією. Передусім це громадянська компетентність, зміст якої визначено в матеріалах робочої групи проекту „Громадянська освіта – Україна”. До структури громадянської компетентності авто-

ри відносять громадянські знання (філософсько-культурологічні, морально-етичні, політологічні, правові, економічні та соціальні); громадянські вміння (у політично-правовій, соціально-економічній та суспільній сферах життя); громадянські цінності, ставлення, установки (загальнолюдські, демократичні, національні) [4, с. 11 – 12].

Аналіз низки освітніх документів, ухвалених Радою Європи та Європейським Союзом, свідчить, що важливою ланкою освіти для демократичного суспільства є громадянське виховання, результатом якого визначають такі провідні громадянські компетентності: критична та поінформована громадянська позиція, толерантність і повага до інших, відповідальна дія, вміння вчитися тощо. Із викладеного вище випливає, що набуття особистістю ключових компетентностей, необхідних для життєдіяльності, активної та успішної громадянської участі в суспільних процесах, слід уважати важливим результатом громадянської соціалізації.

Відтак, можна зробити висновок, що компетентнісний підхід за своєю суттю є системним, міждисциплінарним і характеризується особистісним і діяльнісним аспектами, тобто тісно пов'язаний із відповідними підходами, визначеними нами вище, і слугує вагомим підґрунтям для здійснення громадянської соціалізації студентів коледжу.

Оскільки зміст громадянської соціалізації значною мірою пов'язаний із засвоєнням суспільних норм і цінностей, духовно-ціннісної орієнтації людини, дослідники цієї проблеми наголошують на значущості ролі аксіологічного підходу щодо ефективності процесу громадянської соціалізації. У багатьох філософських і психологічних концепціях саме цінностям належить найвищий рівень у диспозиційно-ієрархічній структурі особистості. На думку О. Гогоберідзе [5], цінності визначають смисл життя людини, зокрема й професійного, що є стрижнем її життєвої й громадянської стратегії.

Науковці підкреслюють значущість соціальних цінностей і їх опанування на індивідуальному рівні, що розкривають через поняття „ціннісні орієнтації”, які розглядають як систему особистісних цінностей людини, детермінованих певними соціально-психологічними факторами, тобто як один із способів функціонування у свідомості індивіда. У контексті дослідження нам близька думка Є. Подольської, яка визначає ціннісні орієнтації як генеральну лінію життя людини через сукупність трьох компонентів: когнітивного, за допомогою якого відбувається пізнання нею реальності й, відповідно, вироблення ціннісного ставлення; емоційно-оцінного, що забезпечує переживання, вироблення ставлення до цінностей, і поведінкового, який мобілізує готовність до дії [6].

На підставі викладеного вище можна зробити висновки. По-перше, ціннісні орієнтації є засобом виявлення суб'єктного ставлення індивіда до навколишнього світу й підґрунтям для становлення громадянської позиції, а, по-друге, що є суттєвим для контексту нашого дослідження, ціннісні орієнтації можна вважати інтегральним психічним новоутворенням, яке забезпечує цілісність свідомості, емоційно-чуттєвої сфери й поведінки суб'єкта. Для формування особистості студента-громадянина, його громадянської компетентності як результату громадянської соціалізації для нас важливий прикладний аспект, оскільки виникає необхідність не тільки у визначенні провідних громадянських цінностей, але й виборі ефективних технологій їхньої транс-

ляції молодому поколінню, формуванню дієвої суб'єктивної системи цінностей. Ще видатний класик педагогіки А. Макаренко наголошував на важливості формування справжньої людини, а не „зручного учня”, який, ставши дорослим і не сформувавши особистісних ціннісних орієнтирів, буде більше завдавати суспільству шкоди, ніж давати користь [7, с. 290]. Але серед вітчизняних педагогів-класиків найбільш повно й послідовно обґрунтував ідею необхідності ціннісного забезпечення освіти з метою виховання громадянина В. Сухомлинський. Він наголошував на думці, що в процесі навчально-виховної діяльності повинна відбуватися трансляція провідних суспільних цінностей, надаватися допомога учням в опануванні ними, виробленні власного ставлення до пізнаного [8]. На підставі викладеного вище, зазначимо, що виховання вільної особистості, здатної до самостійного вибору й відповідальності за нього, набуття нею стійких ціннісних орієнтацій і моральних чеснот є одним із провідних завдань громадянської соціалізації, у процесі якої враховуються принципи аксіологічного підходу.

Узагальнюючи напрацювання науковців у галузі громадянського виховання, зауважимо, що особливий наголос зробимо на сформованості особистісних якостей вихованців, їхніх активній життєвій позиції, опануванні досвідом соціальної взаємодії на суб'єктному рівні (прийняття рішень і відповідальність за себе та інших), що викликає необхідність урахування провідних ідей суб'єктного підходу щодо процесу громадянської соціалізації. Базовим підґрунтям підходу постає поняття суб'єктності. Основні характеристики суб'єкта, за С. Рубінштейном, полягають у тому, що він постає свідомим носієм суб'єктивної реальності, центром перебудови буття, виявляючи активність, ініціативність і відповідальність [9]. Атрибутивними характеристиками суб'єкта визначають активність, свідомість, свободу вибору й відповідальність за нього, унікальність. У своєму дослідженні суб'єктних властивостей педагог О. Волкова робить акцент на активно перетворювальній функції особистості й визначає суб'єктність через категорію відношення „як властивість особистості здійснювати взаємозумовлені зміни в навколишньому середовищі, інших людях, в основі якого лежить ставлення людини до себе як до діяча” [10]. Крім того, суб'єктність як визначальна характеристика особистості передбачає таке ставлення не лише до себе, а й до інших. Отже, у структурі суб'єктності можна виділити такі важливі громадянські якості, як активність, здатність до рефлексії, усвідомленість, свободу вибору й відповідальність за нього, унікальність, розуміння й прийняття іншого, саморозвиток. Проектуючи культурно-освітній простір навчального закладу як педагогічну систему, спрямовану на громадянське становлення учнівської молоді, ми повинні забезпечити середовище для активного самовиявлення кожного студента в різних видах діяльності, що сприятимуть його самоідентифікації як людини, члена місцевої громади, громадянина України й світу.

Отже, ідеї суб'єктного підходу дозволяють окреслити у змісті позанавчальної діяльності в процесі громадянської соціалізації відповідний змістовно-смысловий, професійний і соціально-політичний контексти, форми й методи їх активного рефлексивного засвоєння, що призведе до формування но-

вих особистісних утворень – смислів, позицій, цінностей як підґрунтя до подальшого становлення громадянської компетентності.

Аналіз наукової літератури в контексті досліджуваної проблеми підтверджує, що в сучасній соціокультурній ситуації під час формування змісту й умов громадянського виховання важливим є застосування культурологічного підходу до розуміння сутності процесу громадянської соціалізації студентської молоді. Із цього погляду визначальними орієнтирами у формуванні свідомого громадянина є засвоєння цінностей національної культури в поєднанні зі світовим культурним надбанням. Ми поділяємо думку Є. Більченко [11, с. 10], яка, характеризуючи сучасне інформаційне суспільство, наголошує на актуальності культурного діалогу, виховання людини культури як активного суб'єкта життєдіяльності й громадянської поведінки.

Урахування засадничих ідей культурологічного підходу забезпечує орієнтацію процесу громадянської соціалізації на усвідомлення особистістю належності до світової спільноти, поваги до її культурних надбань, цінностей і громадянських свобод.

У контексті класичних положень педагогіки й психології щодо розвитку особистості в діяльності й спілкуванні ми робимо особливий акцент на реалізації ідей особистісно-діяльнісного підходу. Особистість у такому значенні розглядають як активний суб'єкт діяльності й перетворення навколишнього середовища. Такий підхід ґрунтується на партнерських суб'єкт-суб'єктних стосунках усіх учасників взаємодії, сприяє формуванню дієвої внутрішньої мотивованої активності вихованця, його готовності до різних видів діяльності, засвоєнню досвіду громадянської діяльності.

Отже, усе викладене вище дозволяє дійти висновку, що становлення громадянина в процесі громадянської соціалізації розгортається в певному культурно-освітньому просторовому вимірі й здійснюється цілісно на засадах єдності шереги концептуальних підходів, до яких ми відносимо: *системний* (дозволяє окреслити вектори взаємодії навчальної, виховної і професійно зорієнтованої діяльності в процесі громадянської соціалізації), *особистісно-діяльнісний* (сприяє засвоєнню досвіду громадянської діяльності на основі партнерських суб'єкт-суб'єктних стосунків усіх учасників взаємодії), *культурологічний* (забезпечує орієнтацію процесу громадянської соціалізації на усвідомлення особистістю належності до світової спільноти, поваги до її культурних надбань, цінностей і громадянських свобод), *суб'єктний* (дозволяє окреслити в змісті позанавчальної діяльності в процесі громадянської соціалізації відповідний змістовно-смысловий, професійний і соціально-політичний контексти, форми й методи їх активного рефлексивного засвоєння), *компетентнісний* (слугує вагомим підґрунтям для набуття особистістю ключових компетентностей, необхідних для життєдіяльності, активної та успішної громадянської участі в суспільних процесах) й *аксіологічний підхід* (забезпечує набуття особистістю стійких ціннісних громадянських орієнтацій і моральних чеснот).

Література

1. **Бондаревская Е. В.** Педагогическая культура как общественная и личная ценность / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 37 – 43.
2. **Зимняя И. А.** Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М. : Исслед. центр. проблем качества подготовки специалистов. – 2004. – 38 с.
3. **Пометун О.** Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики ; за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : „К.І.С.”, 2004. – С. 16–25.
4. **Громадянська освіта** : метод. посіб. для вчителя / кол. авт. – К. : Видво Етна-1, 2008. – 194 с.
5. **Гогоберидзе А. Г.** Теоретические основы развития субъектной позиции студента в условиях высшего профессионального образования : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / А. Г. Гогоберидзе. – СПб., 2002. – 34 с.
6. **Подольська Є. А.** Аксіологічний аспект діяльності і методологічні проблеми соціологічного аналізу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра соціол. наук : спец. 22.00.04 „Спеціальні та галузеві соціології” / Є. А. Подольська. – Х., 1992. – 36 с.
7. **Макаренко А. С.** Методика виховної роботи / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1990. – 366 с.
8. **Сухомлинский В. А.** Как воспитать настоящего человека (этика коммунистического воспитания): педагогическое наследие / В. А. Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1990. – 288 с.
9. **Абульханова-Славская К. А.** Философско-психологическая концепция С. Л. Рубинштейна / К. А. Абульханова-Славская, А. В. Брушлинский. – М. : Наука, 1989. – 243 с.
10. **Волкова Е. Н.** Субъектность педагога : теория и практика : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / Е. Н. Волкова. – М., 1998. – 51 с.
11. **Більченко Є.** Проблеми тексту культури в змісті освіти / Є. Більченко // Шлях освіти. – 2007. – № 3. – С. 8 – 12.

* * *

Шабанов В. П. Концептуальні підходи до громадянської соціалізації студентів коледжу в позанавчальній діяльності

У статті доведено, що становлення громадянина в процесі громадянської соціалізації розгортається в певному культурно-освітньому середовищі й здійснюється цілісно на засадах єдності шереги концептуальних підходів, до яких ми відносимо системний, суб'єктний, культурологічний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, аксіологічний. На основі вивчення їхніх основних ха-

ракртеристик обґрунтовано, що вони служать методологічним підґрунтям педагогічного супроводу процесу громадянської соціалізації студентів коледжу в позанавчальній діяльності.

Ключові слова: громадянська соціалізація, позанавчальна діяльність, концептуальні підходи.

Шабанов В. П. Концептуальные подходы к гражданской социализации студентов колледжа во внеаудиторной деятельности

В статье доказано, что становление гражданина в процессе гражданской социализации разворачивается в определенной культурно-образовательной среде и осуществляется целостно на основе единения ряда концептуальных подходов, к которым мы относим системный, субъектный, культурологический, компетентностный, личностно-деятельностный, аксиологический. На основе изучения их основных характеристик обосновано, что они служат методологической основой педагогического сопровождения процесса гражданской социализации студентов колледжа во внеаудиторной деятельности.

Ключевые слова: гражданская социализация, внеаудиторная деятельность, концептуальные подходы.

Shabanov V. P. Conceptual Approaches to the Civic Socialization of the College Students in the Extra-curricular Activities

In the article it's proved that the formation of a citizen in civic socialization process takes place in a particular cultural and educational environment and carried out totally on the basis of the unity of a number of conceptual approaches, to which we refer the system, subjective, cultural, competence, personal activity, axiological. Based on a study of their basic characteristics it's justified that they are methodological basis of pedagogical support of the civic socialization process of college students in the extracurricular activities.

Key words: civic socialization, extracurricular activities, conceptual approaches.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2014 р.

Прийнято до друку 28.02.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.